

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

Уређивачки одбор:

*др Ирена Грицкај, др Милка Ивић, др Павле Ивић, др Радослав Кайиџић, Блаже
Конески, др Тине Лојар, др Александар Младеновић, др Асим Пецо,
др Миљар Пешикан, др Живојин Сијанојчић*

Главни уредник

МИЛКА ИВИЋ

XXXIII књ.

БЕОГРАД

1977

О НУЛТИМ ВРЕДНОСТИМА У ЈЕЗИЧКОЈ СТРУКТУРИ

Појам нулте вредности у процедури описа у природним језицима, и као део структуре њихове, назначен је одавно. Још је Pāṇini у својој граматици санскрита уочи постојање нула морфеме¹. Међутим, појам нулте вредности широко се употребљава тек у XX столећу, нарочито у лингвистици нетрадиционалнога типа. О. С. Ахманова, нпр. уводи овакве одреднице за нулте вредности: *нулти члан*, *нулти афикс*, *нулти варијант фонеме*, *нулти значење*, *нулти категорија*, *нулти морфема*, *нулти показатељ*, *нулти везник*, *нулти флексија*, *нулти форма синтагме*².

У методолошком систему језичких описа представника америчке дескриптивне лингвистике јављају се термини: *нулти алтернатив*, *нулти елементи* итд.³

Дакле, нулта вредност као неопходни елемент теорије језичке и језичких описа од Панинијеве нула морфеме отишао је знатно даље и тиче се свих главних језичких нивоа: *граматичкој*, *фонолошкој*, *семантичкој*, и шире од тога.

У ствари, нулта вредност укључена је у далеко шири семиотски скуп различитих језика, а у природним језицима само је једна од њених реализација. Haskell V. Curry, нпр. каже следеће: „Позабавимо се сада са обе вредности, 0 и 1, и то тако да се у

$$0 \leq a \quad a \leq 1 \quad (18)$$

остварују подједнако оба a . Тако 0, која испуњава леву страну (18), називаћемо нултим елементом; а 1 који испуњава десну страну (18), —

¹ В. Milka Ivić, *Pravci u lingvistici*, Ljubljana 1970, 19.

² В. *Словарь лингвистических терминов*, Москва 1966, 277.

³ В. Leonard Bloomfield, *Language*, New York 1933, 215—217.

јединичним елементом. Из (18) следи да су појмови нултога и јединичнога елемента парни.⁴

Нулта вредност у математици има широку примену и веома често се употребљава у теорији скупова, па се често идентификује са празним скупом, Ј. А. Шиханович каже о томе следеће: „Ми ћемо видети ниже да постојање појма „празан скуп“ скраћује и упрошћава многе формулације теорема и олакшава нам увођење нових појмова⁵.

Још прецизније о томе говори Владимир Деvide: „... Skup prirodnih brojeva očito je n - skup, jer se čitav taj skup ne poklapa ni sa kojim prirodnim brojem, dakle ni sa kojim svojim elementom. Prazan skup također je n - skup, jer ne sadrži nijedan elemenat, dakle ni samog sebe kao elemenat“.¹

Питање је, наравно, колико су принципи математике и математичке логике применљиви на изучавање природних језика. Међутим, очито је да празан скуп у математици и нулте вредности у лингвистици везује некаква корелација и да се не могу обићи у егзактним приступима језичкој материји.

У науци о језику није сасвим раширено шта се све сматра нултим елементом. Leonard Bloomfield, као нулту вредност налази и у суплетивним формама типа *geese, men* итд.⁷ А наравно и оне случајеве где је нулта вредност очита, нпр. *plat (pla): platte (plat), gris (gri) : grise (gri : z)*⁸.

Циљ овога рада никако није да направи потпуни списак свих категорија и феномена где се нулте вредности јављају, већ да размотри нека принципска питања.

1. Какав је однос нулте морфеме према материјализованом морфемском саставу и да ли се нулта морфолошка вредност евентуално сече са фонолошким јединицама. Боље речено, да ли не постоји идентификација једних и других вредности у неким случајевима, те да је један од двају појмова таутологичан.

Очито је, прво, да нулте вредности у морфемском саставу имају исти статус и улогу као и њихови звучно или граfiјски остварени еквиваленти. И друго, да се њихова улога реализује, најпре, на парадигмат-

⁴ В. Основания математической логики, Москва 1969, 209.

⁵ В. Введение в современную математику, Москва 1965, 62.

⁶ В. Математичка логика. Први део (Класична теорија судова), Београд 1964, 18.

⁷ В. Оп. cit. 217.

⁸ В. Оп. cit. 217.

ском плану, било при грађењу облика⁹ или при грађењу речи.¹⁰ Дакле, у асоцијативним скуповима. Неколико примера илуструју дати закључак: *ираг-ѿ : ираг-а*, *чиша-м : чиша-ѿ*, *зелен-ѿ : зелен-и*, *ираг-ѿ : ираг-ић* итд.

Очигледно је, даље, да постоје извесне разлике између нултих вредности у систему деривације према нултим вредностима у морфолошком систему. Тако је бар у флексивним језицима. То значи да се и ово питање мора размотрити и са принципске и методолошке тачке гледишта. Погледајмо неколико примера из нашега језика.

гусака : *гусѿка*

Влах-е : *Влаш-е* пис-а-ти

добар : *добѿра* пиш-е

Очевидно је да се морфонематске опозиције (*s—š*) и (*š—h*) могу свести на фонолошке. То значи да уместо утврђивања морфолошке функције некадашњих гласовних алтернација, може се разлика одредити просто, у (*s—š*), нпр. дифузност-компактност, у (*š—h*) висока тоналност — ниска тоналност. Међутим, проблем се јавља при опонирању нулте вредности према материјалном знаку. Питање је, управо, може ли се нулти алтернант сматрати равноправним другим фонолошким јединицама и на фонолошком плану, онако како је то већ одавно утврђено за морфонематски ниво.

Теоријски је већ расправљано о могућностима увођења нулте вредности као јединице у фонолошки систем¹¹. У прилог таквој могућности наводимо још један аргумент.

У француском језику се нулта вредност графички обележава у једном случају са (*e*). И то „немо“ (*e*) има фонолошку вредност, без обзира на то што на синхронном плану нема материјалну фонетску подлогу, нпр.

marine : *mariner*, *mariné*

masque : *masquer*

joue : *jouée*, *jouer*

⁹ В. В. В. Лопатин, *Нулевая аффиксация в системе русского словообразования*, Вопросы языкознания 1, Москва 1966, 76—88.

¹⁰ В. Д. Уорт (D. S. Worth), *Морфонология нулевой аффиксации в русском словообразовании*, Вопросы языкознания 1, Москва 1972,

¹¹ В. Душан Јовић, *Методолошке и теоријске аспекте изучавања морфонематике*, Јужнословенски филолог XXX/1—2, 350 и *Neki teorijski problemi morfonematike*. Analele Societății de limba română 3—4, Zrenjanin 1972—1973, 246—247.

Таквих примера има и у неким другим језицима. И управо дати примери без двојбе показују да се у фонолошком систему нулта вредност налази на различите начине исказана, да се о њој мора водити рачуна при разматрању питања која се тичу фонологије. Према томе, не постоји никаква тешкоћа да се нулта вредност уведе као дистинкција и на морфонематском плану. На тај начин олакшава се егзактно утврђивање свих компонената појединих језичких система и односа појединих јединица у њима. На овај начин се морфонематске опозиције у целости могу објаснити теоријом дистинктивних чинилаца из фонологије. Тако се процедура описа упрошћава, а поставља се и питање друкчијег односа према морфонологији.

Друкчије ствар, ипак стоји с нултим вредностима у морфематици уопште, нпр.

Енглеско *boy-ø* : *boy-s* (*z*) показује јасне односе. Према морфеми (*-ø*), у множини је (*-z*). У овом случају асоцијативни скуп укључује јединицу и множину. Падежни систем, по правилу, бар у флексивним језицима, представља релативно чврст, кохерентан систем. Све његове јединице задржавају заједничку семантичку вредност, а разликују се најпре у функционалном погледу. Односи су јасни било да (*ø*) опонира једноелементној морфеми као у примеру

rog-ø : *roga*, или кад опонира вишеелементим морфемама, нпр.

mрав-ø : *mрав-има*, *йећ-ø* : *йећ-има* итд.

Далеко су сложенији односи у асоцијативним скуповима насталих деривацијом, нпр.

/ ски
 брат — ов
 \ имити

Нулта вредност у номинативу *брай̄-ø* на исти начин се јавља и у скупу насталом деривацијом, али разлике у значењима не дају онако јасне односе као у систему творбе облика падежних или евентуално глаголских. Са друге стране, нулте вредности се увећавају. Очигледно је да у *брай̄ов* имамо следеће односе:

брай̄-ø -ов -ø јер према *брай̄ов-ø* имамо *брай̄ов-а*. Наравно, *брай̄-ов*, *-ски* итд. образује један скуп, а *брай̄ов-а*, *-о̄и* и др. — други скуп. Међутим, ако се парадигма у односу на основну морфему посматра у целости, појам нулте вредности постаје сложенији.

Нулта вредност у природним језицима је сигурно универзална. Истина, она се не јавља увек и свугде у истом виду нити је конструк-

тивно иста, али је исто тако сигурно да нема језика који на неком нивоу, у зависности од своје типолошке одређености, нема нулте елементе.

Неспорна је чињеница данас да у описима језичких система нулта вредност има крупну улогу да се систем егзактно представи. Међутим, утврђивање шта је све нулта вредност¹² нимало није једноставно. Несумњиво је да карактер и улогу нулте вредности у великој мери одређује тип језичке структуре. Исто тако сигурно је да се с нултим обележјима мора рачунати као универзалном константом у природним језицима. Овај рад је имао задатак да укаже на извесна питања која се тичу датог феномена, а и да расправи нека од њих. Остаје немали број питања која би још требало расправити, и многа истраживања претходно обавити. Пре свега, ваљало би показати какву улогу нулте вредности имају у појединим типовима језика, класификовати их, показати какав однос имају према језичким јединицама других нивоа језичких.

Душан Јовић

S u m m a r y

Dušan Jović

ON ZERO VALUES IN LINGUISTICS

The article deals with zero values in natural languages. It at the same time emphasizes that the given factor applies to other semiotic systems as well. The author thinks that the zero value is a universal category when it concerns natural languages and that it can be established at all linguistic levels.

Consideration is further given to zero values in morphonology and phonology. The author finds that morphonological oppositions can be explained in the domain of phonological distinctive factors and that the zero

¹² Нулта вредност као „вредност“ може довести у забуну. Међутим, нула у математици има крупну улогу и као незаобилазни елемент садржине и у методолошком погледу. Тако је и у лингвистици.

morphonological value represents the only one difficulty in this respect. The zero value, however, exists in the phonological sphere as well, which is in some languages marked by means of spelling, but without a material, phonetic ground, for example in French. In this way the possibility for linguistic description is simplified and the question of morphonology as a linguistic category is thus shown in another light.